

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 18, Sayı 3 (Eylül 2021), ss. 389-405

DOI: 10.1501/MTAD.18.2021.3.21

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Saha (Yakut) Türkçesinde Yansımalı Konuşma Fiilleri

İsmet Kılıç

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Yansımalar ses aktarımı, sesli jestler, ses temaları, ideofon ve ses sembolizmi olmak üzere alt başlıklar halinde sınıflandırmak mümkündür. Tüm bu yansımalar duyu tecrübesi sürecinden geçerek meydana gelmektedirler. Fiil söz yapımına girebilen yansıma sözcükler beraberinde pek çok eylemi karşılayabilmektedir. Bu eylemlerden biri ise konuşma eylemidir. Bu çalışmada Saha (Yakut) Türkçesindeki yansımalarından meydana gelen konuşma temalı fiillerin leksikal semantik bakımdan sınıflandırılarak incelenmiştir. Saha (Yakut) Türkçesinde insan unsuru ile ilgili olan konuşma temalı yansımalı fiiller için görsel, işitsel ve bağlam olmak üzere üç sınıflandırma tespit edilmiştir. Beraberinde sınıflandırma içerisinde yansıma sözcüğün karşıladığı betimleyici ses ile bu yansıma sözcükten meydana gelen konuşma temalı fiilin anlam ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Saha (Yakut) Türkçesi, yansıma sözcük, leksikal semantik, görsel tema, işitsel tema, bağlamsal tema.

ABSTRACT

Onomatopoeia is classified under subheadings as sound transmission, sound gestures, sound themes, ideophone and sound symbolism. Onomatopoeic words that can form verb construction can meet many actions with them. One of these actions is the act of speaking. In this study, speech-themed verbs consisting of reflection words in Sakha (Yakut) Turkish were classified in leksiko-semantic terms. Three classifications, visual,

auditory and contextual, have been identified for speech-themed onomatopoeic verbs related to the human element. Along with this, in the classification, an attempt was made to determine the relationship between the descriptive sound met by the onomatopoeic words and the meaning of the speech-themed verb consisting of this onomatopoeic words.

KEY WORDS

Sakha (Yakut) Turkish, onomatopoeia word, lexical semantics, visual theme, auditory theme, contextual theme.

1. Giriş

Söz varlığı içerisinde ayrı bir kategori olarak ele alınıp değerlendirilebilecek olan yansıma sözcükler Saha Türkçesinin söz varlığı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sözcükler, ağırlıklı olarak tek heceli veya iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bununla beraber yansıma sözcükler söz yapımına girip bir eylemi ve bir ismi karşılayabilmektedirler. Örneğin Anadolu Ağzılarında yansıma ses ve sözcüklerden türetilmiş pek çok hayvan ismi mevcuttur (Eren 1951: 55-58). Bu türetme ise yansıma kavramı ile ilgilidir. Yansıma kavramının en temel niteliği olan işitmeye dayalı izlenimlerin benzetilerek veya o sese öykünmesi ile alakalı bir durumdur (Vardar 2002: 216; İmer 2011: 262). Bu bağlamdan hareketle ise yansıma sözcük en genel anlamı ile doğal olan bir sesle ilişkilendirilen, işitsel anlamda birbiri ile bağdaştırılan ses veya sözcük biçiminde tanımlanmaktadır (Zülfikar 1995: 1-6). Bununla beraber kimi araştırmacıya göre yansımalar, doğal olan seslerin bir yansıması olmayan insanın sezilerini aktaran (Koca 2012: 185) insan algısının bir ürünü diyebileğimiz bir sözcük grubunu temsil etmektedir. Bundan dolayı söz konusu olan sözcük varlığının oluşturduğu fiil grubuna ise betimleyici yansıma fiiller de denilmektedir (Karahan 2006: 115-120; Batur 2014: 185).

Yansıma sözcüklerin hangi sözcük türü içerisinde ele alınıp değerlendirileceği ile ilgili çeşitli görüşler söz konusudur. Yansıma sözcüklerin ünlem grubu içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşünün (Banguoğlu 2004: 396-402) yanı sıra zarflara veya ünlemlerle birlikte ele alınıp değerlendirilmesi doğru olmadığı (Haritonov 1943: 56-59) ve yansıma sözcüklerin başlı başına ele alınması gereken bir sözcük türü olduğuna dair (Zülfikar 2011: 605-607) görüşler bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle ünlem ve yansımaların karşılaştırılması yapıldığında yansımaların işlevişleri, kavram alanları, sözdizimsel işlevleri ve ünlemlerden daha fazla söz yapımına girebilmeleri gibi unsurlar (İsyangulova 2015: 554) göz önünde bulundurulduğunda ünlem sınıfından ayrı bir noktada konumlandırılmaları gerekliliği söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı bugün yansımaların ünlemlerden ayrı bir sınıfta değerlendirilmesi gerekliliği görüşü son çalışmalarla birlikte gittikçe

daha belirginleşmektedir.

Yansımalar dilin ses sistemine uydurulduktan sonra sözcük grubu olarak karşımıza çıkarlar. Söz yapım ve çekimine girebilen yansımalar aynı zamanda tek başlarına bir anlam ifade edebilen ve cümlenin ögesi olarak karşımıza çıkabilen sözcüklerdir (Koca 2012: 394). Konuşma eylemi üzerine söz konusu olan betimleyici yansıma fiillerin kuruluşunda Saha Türkçesinde iki yol söz konusudur. Bunlardan ilki ek yoluyla yapılanları diğeri ise yardımcı fiil yolu ile yapılanlarıdır. Bu çalışma içerisinde iki yolla da yapılan yansımali konuşma fiillerine de yer verilecektir.

1.1. Yansıma Ses ve Sözcüklerin Sınıflandırılması

Yansımaların oluşumları ile ilgili olarak üç temel yol saptanmaktadır. Bunlardan ilki çevredeki doğal seslerin doğrudan taklit edilmesidir. İkinci grup, ses sembolizmi olarak adlandırılan gruptur. Üçüncü grup ise kavramların birbirine yakınlığına göre seslerin benzerliğidir (Yagafarova 2010: 115-116). Sözcüğün nesne ile olan ilişkisi yansımaların oluşumunda bir diğerk etken olarak da görülmektedir. Bu durum dilin içerisinde ses taklidi bir ögenin eklenmesi vasıtasıyla birlikte bunun zamanla sözcük unsuruna dönüşmesidir.

Yansımaları birkaç maddede sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan ilki W. Porzig'in değinmiş olduğu sesli jestlerdir. Bu grup çocukların çıkardıkları seslerden veya hareketlerin karşılandığı seslerden meydana gelmektedir (Porzig 2003: 13-17).

Ses taklidi ve sese aktarma (*onomatopoeia*) ise doğal seslerin taklit edilmesidir. Burada doğadaki doğal olan seslerin benzetilmesi ile meydana gelen yansımalarıdır. Genel olarak bu grup için *katır*, *çıtır* gibi yansımaları örnek göstermekle beraber türlü hayvan sesleri, doğaya ait çeşitli sesleri ve insanın çıkardığı hıçkırık gibi doğal sesleri bu gruba dâhil edebiliriz.

Bir diğerk yansıma türü ise ideofon (*ideophone*) seslerdir. Bu gruptaki sesler insanın zihninde doğal olan sesin algılanmasını kolaylaştıran, fikir veren seslerdir. Bu gruba ise *ços*, *fış*, *şapur şapur* gibi yansımaları örnek gösterebiliriz (Jendraschek 2001: 89-90).

Ses temaları (*phonesthemes*) ise sözcüğün başında veya sonunda aynı ses birimlerden oluşmuş ve ortak ses birimlerin bir kavramı karşıladığı sözcük grubudur (Bergen 2004: 290).

Ses sembolliği (*sound symbolism*) ise sözcüğün ses ahengi ile kapsamı arasındaki kurulan ilişki olarak tanımlanabilir. Ses sembolliği, sesin tekrarı, yüksek tonda veya alçak tonda söylenişinin karşılamış olduğu anlam alanları ile ilgilidir. Ses sembolizmini kısaca ses ve anlam arasındaki bağıntı olarak da tanımlayabiliriz. *Pat pat pat* gibi tekrarlı bir biçimde olan yansıma seslerin genellikle gürültü kavramını

anlatması işaretlemesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Voronin 2006: 57).

Bu tanımlardan hareketle ses nesne ve ses canlı ilişkisinin bir neticesi olan yansımaların sınıflandırılmasında ses jestleri, ses aktarımı, ideofon, ses temaları, ses sembolizmi olmak üzere beş grup tespit edilmektedir.

1.2. Yansıma Ses ile İlgili Türk Lehçelerinde Yapılmış Çalışmalar

Aşmarin'in Çuvaş Türkçesi için hazırlanmış olduğu *O morfoloğičeskih kategoriyah podrajanij v çuvaşskom yazıke* adlı çalışmasında yansıma sözcüklerin tam olarak incelenebilmesi için bu sözcüklerin kullanıldığı yerin doğasından, yaşamına kadar pek çok unsurun göz önünde bulundurulması gerekliliğini çünkü bir toplumda yansıma sözcüklerin işitsel ve gözlemsel yollarla meydana geldiklerini belirtmektedir (1928: 8) Ayrıca Aşmarin, *Osnovi çuvaskoy mimologii* (1918) adlı çalışmasında Çuvaş Türkçesinde incelemiş olduğu yansımaları hareket eylemlerinin taklidi, konuşurdu kaynaklanan ses olaylarının taklidi, insan vücudunda meydana gelen sonik olmayan seslerin taklidi ve çocuk sesleri olarak beş maddede ele alıp değerlendirmektedir (1918: 1). Bu çalışmalarda betimleyici yansıma ses kavramı üzerine bir yöntem saptamaya çalışıldığını görmekteyiz. Betimleyici yansıma ses üzerine yapılan bu saptamalar ve sınıflandırmalar konu ile ilgili hazırlanmış sonraki çalışmalarda tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Saha Türkçesinin önemli gramer çalışmalarından biri olan *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıka*'da (1982) betimleyici yansımalar üç ana başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar betimleyici hareket fiilleri, görsel betimleyici fiiller ve duyu durumları ile ilgili fiiller olarak sınıflandırılmıştır (1982: 223). Betimleyici hareket fiillerinin ayırt edici özelliğinin temel olarak hareket fikrinden gelişmesi gerekliliği vurgulanmaktadır: *kıybaŋna*- "kavrılmak, bükülmek, eğilmek". İkinci grup için baskın ayırt edici özelliğın görsel bir durum üzerinden gelişmesi olarak belirtilmektedir: *boyboy*- "kısa ve tombul görünmek". Üçüncü grup betimleyici yansımaların ise sayılarının az olduğu ve genellikle bu tarz yansımaların birleşme yoluyla meydana geldiği belirtilmektedir: *il qm*- "birden sıcaklamak" (1982: 224).

Türkmen Türkçesi için hazırlanmış olan *Semantika turkmenskogo glagola* adlı çalışma içerisinde *fizikî eylem fiilleri* bölümünün dördüncü alt başlığı olarak yansıma fiillere yer verilmektedir. Bu bölümde Türkmen Türkçesindeki yansımaların büyük bir kısmının ses taklidi yansımalar olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar ise kendi içerisinde insanların çıkardıkları sesler, hayvanların çıkardıkları sesler ve nesnelere çıkan sesler olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte bir alt grup olarak kuşların çıkardıkları seslere de yer verilmektedir. Bunlardan farklı olarak doğa kaynaklı sesler

ayrı bir grup olarak aktarılmaktadır. Bununla birlikte konuşmayı tasvir eden yansımalar ayrı bir grupta yer verilmiştir. Tespit edilen örnekler sıralanarak verilmiş; fakat konuşmayı tasvir eden yansımalar için kendi içerisinde herhangi bir sınıflandırmaya gidilmemiştir (Gayıpova 1993: 50-56).

H. Zülfikar'ın hazırlanmış olduğu *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler* adlı çalışmasında yansımali sözcükleri insanın tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularıyla algıladığı tabiattaki canlılık ve hareketliliğin adlandırılmasıyla oluştuğunu belirtmektedir (Zülfikar 1995: 1-2). Bu tanım ile H. Zülfikar, betimleyici yansımali seslerin "duyu tecrübesinden" geçerek meydana geldiğini belirterek konuyu ele almaktadır. H. Zülfikar çalışmasında ise tek heceli ve iki heceli "ses yansımali kelimelerin" birincil ve ikincil biçimleri ve türevleri ele alıp değerlendirmiştir.

Tatar Türkçesi için hazırlanmış olan *Klassifikatsiya zvukopodrajatel'nih slov v tatarskom yazıke* adlı çalışmada yansımali sözcükler insan ve diğer canlıların seslerini ileten sözcükler ve cansız sesleri ileten sözcükler olarak iki ana grupta ele alınmıştır. Bu sınıflandırmada ilk grup için böceklerle ve kuşlara ayrı bir maddede yer verilmiştir. İkinci grupta ise mekanik sesler, askerî teçhizat sesleri, yanma sesleri, kırılma sesleri gibi oldukça detaylı denebilecek bir sınıflandırma söz konusudur (Şerafetdinova 2007: 204-209).

Başkurt Türkçesinde yansımali kavramının leksikal semantik sınıflandırılmasının yapıldığı *Leksiko-semantıçeskaya klassifikatsiya zvukopodrajatel'nih slov v sovremennom başkırskom yazıke* adlı çalışmada yansımali sözcükler insanların ve diğer canlıların çıkardığı sesler ve cansızların, nesnelere çıkardıkları sesler olarak iki grupta ele alınmıştır. Tatar Türkçesi için hazırlanmış çalışmaya benzer bir biçimde başlıklar alt başlıklarla detaylı olarak ele alınıp değerlendirilmiştir (İsengulova 2011: 1070-1072).

Yansımali sözcükler üzerine birçok çalışması bulunan Ergün Koca *Dîvânu Luğâtî't-Türk'te* yansımali sözcükleri leksikal semantik bakımdan incelediği makalesinde yansımali sözcükleri ses yansımali, biçim yansımali ve duyu, sezgi yansımali sözcükler olarak üç gruba ayırarak incelemiştir (2012: 396). Çalışmasının *Ses Yansımali Sözcük* bölümünü hayvanların çıkardığı sesleri, insanların çıkardıkları sesleri, cansız nesnelere çıkardığı sesleri, doğa olaylarının çıkardığı sesleri taklit etmede kullanılan ses yansımaları olarak dört alt başlığa ayırmaktadır. *Biçim Yansımali Sözcükler* başlığı altında ise hareketin hızını bildiren ve canlıların dışı yansıyan hareketlerini ve görünüşlerini bildiren biçim yansımali sözcükler başlığı altında aktarır. *Duyu, Sezgi Yansımali Sözcükler* kısmında ise insanların duygu yapısına ve ruhsal durumları ile ilgili yansımali sözcüklere yer vermektedir (2012: 397-408).

1.3. Malzeme ve Yöntem

Çalışmanın bütüncesini *Slovar' yakutskogo yazıka* (PEKARSKİY 1907-1930), *Yakutsko-russkiy slovar'* (red. P. A. SLEPTSOV 1972) ve *Saxa tılm bıhaarılaax tılcıta I-XV* (2004) oluşturmuştur.

Slovar' yakutskogo yazıka (1907-1930) adlı sözlük çalışması Saha Türkçesinin tarihsel söz varlığını içermektedir. Buna karşılık *Yakutsko-russkiy slovar'* (1972) Saha Türkçesinin standart dilinin söz varlığını yansıtmaktadır. *Saxa tılm bıhaarılaax tılcıta I-XV* (2004) adlı çalışma Saha Türkçesi için hazırlanmış olan en kapsamlı sözlük çalışmalarından biri olup içerisinde Saha Türkçesinin ağızlarına ait söz varlığını da yansıtmaktadır. Çalışmanın bütüncesinin oluşturulmasında kullanılan bu kaynaklarda yansıma kökten fiil söz yapımına girmiş olan ve nesneye, doğaya, hayvana, insana ait olmak üzere dört başlıkta toplayabileceğimiz yansımali fiiller tespit edilmektedir. İnsana ait yansımali fiillerin içerisinde konuşma temalı fiillerin oranı oldukça yüksektir. Saha Türkçesinin standart dil malzemesi içerisinde fiil söz yapımına girmiş yansımali fiiller içerisinde nesne ile ilgili yirminin üzerinde, hayvanlarla ilgili olarak yirmi beşin üzerinde doğa ile ilgili olarak yirminin üzerinde fiil tespit edilebilirken insan ile ilgili yansımali fiillerin sayısı doksanın üzerindedir. Bu verinin büyük bir kısmı ise yansımali konuşma fiilleridir.

Bu çalışmadan elde edilen bütünceden hareketle Saha Türkçesindeki yansımaların söz yapımına girerek "konuşma" temalı yansımali konuşma fiilleri değerlendirilecektir. Saha Türkçesindeki konuşma temalı betimleyici yansıma konuşma fiilleri semantik bağlamda sınıflandırılacaktır. Bununla birlikte yansımaların hangi tür yansıma oldukları tespit edilecek ve fiil söz yapımına girmiş biçimleri ile anlam ilişkileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ise yansıma seslerin taşıdıkları nitelikler ile konuşmanın meydana geliş biçimi arasındaki anlamsal ilişkiler incelenecektir. Ortaya çıkan konuşma temalı fiil grupları kendi içerisinde sınıflandırılarak aktarılacaktır. Sınıflandırmada kullanılacak olan terminoloji öznenin algısı dikkate alınarak geliştirilmiştir. Birçok çalışmada kullanılan görünüş yansımali, ses yansımali, duyu gibi terminolojilerin yerine sesin algılanması ve algılanma seviyesi ile ilgili olan yansımali konuşma fiilleri için işitsel terimi; konuşma eyleminde ağız, dil, dudak gibi uzuvların almış oldukları biçimler ile ilgili olan yansımali konuşma fiilleri için görsel terimi; yansıma sesin türü, biçimi, oluşu üzerinden anlamını kazanan yansımali konuşma fiilleri için ise bağlam terimi kullanılmıştır.

2. Leksikal Semantik Sınıflandırılma

2.1. İşitsel Yansımali Konuşma Fiilleri

Saha Türkçesinde konuşma temalı işitsel yansımaların temel noktası konuşucunun ses düzeyine ve konuşma esnasındaki sesin şiddetine, hızına, yavaşlığına, kesik kesik oluşuna göre betimlenmiş örnekleri kapsamaktadır. Duyu tecrübesinden hareketle yapılmış bir sınıflandırmanın söz konusu olduğu bir gruptur. Saha Türkçesindeki tespit edilmiş örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

baýırꞑa:- fiili “1. bağırmak 2. mec, kekeleyerek konuşmak” (YRS: 59) anlamında yansımali fiildir. *Bax*, “1. kurbağanın çıkardığı ses 2. kesik ve güçlü çarpma sesi” anlamlarında bir yansımali sestir (STBT II: 277). Yansımali sesin ilk anlamı sesin aktarılması veya sesin taklidi olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci anlamı ise sesin sembolize edilmesi söz konusudur. Yansımali sesin ikinci anlamındaki kesik ses tasviri *baýırꞑa:-* fiilinin “kekeleyerek konuşma” anlamının ve yansımali sesin aynı zamanda güçlü bir sesi temsil etmesi de “bağırmak” anlamının temelini oluşturmaktadır. Böylelikle fiilin ses sembolizmi anlamı üzerinden geliştiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

çobugura:- *çop* yansımali sesi Pekarskiy’in sözlüğünde sıcak kömürün suya daldırılması sonucunda elde edilen sese benzetilerek şaplamak, şaklamak anlamındadır (Pek III: 3645). Bu tür yansımali ses ile nesne arasındaki benzerlikten hareketle meydana gelmiş yansımali seslerdir. Diğer bir ifade ile ses ilişkisi kurulmuş yansımali sesler olarak adlandırılabilirler. STBT’de ise *çop* sıfat pekiştiricisi işlevinde karşımıza çıkmaktadır. *Çop-çoburgas* biçiminde kalıp bir ifade “çok çevik olmak, akıcı olmak” anlamındadır. Bununla beraber *çop gm-* ifadesiyle karşılaşırız ki “birden dalmak, bir şeyin içine tamamen girmek” anlamındadır (STBT XIV: 183). *Çop* yansımali sesine eklenen ve uzun süreli tekrarlılık bildiren *+IgrA:-* ile söz yapımına girmiş *çobugura:-* fiili “uzun süreli tekrar biçiminde hızlı ve yüksek sesle konuşmak” (Pek III: 3627; *çobugura:-*, YRS: 150; *çobugura:-*) anlamında işitsel vurgusu olan konuşma temalı yansımali fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Yansımali sesin “çevik, akıcı” anlamında pekiştirici işlevi ve Pekarskiy’in belirttiği yansımali ses özelliği ile “hızlı” ve “yüksek ses” anlamlarının desteklenmesi söz konusu olmaktadır.

dabdıgıra:- Pekarskiy, *dabdıgır* kelimesini “yağmurun sebep olduğu gürültü” anlamında açıklar ve karşılaştırılması için *dabdır* kelimesini verir. Bununla beraber Pekarskiy, *dabdıgır* kelimesi ile karşılaştırarak *dabdıgıray-* “şiddetli ve güçlü yağın yağmur” fiilini verir (Pek I: 659). Buna ek olarak *dap* yansımali sözcüğünün varlığı da söz konusudur. *Dap gm-* elini bir şeye daldırıp çıkartıp bir şeyler kapmak, yakalamak, çekip almak anlamındadır (STBT III: 105). Ayrıca STBT’de “iri taneli yağmur”

anlamında *dabdı* kelimesinin varlığı söz konusudur (STBT III: 74). Fiildeki eylemin oluş hızı ve şiddeti ile yağmurun yağış biçimi arasındaki ilişki dikkat çekicidir. *Dap* yansıma türü bağlamında ise ses sembolizmi özelliği göstermektedir; fakat *dabdı* “yağmur” anlamı kazanması ise ses ile nesne arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir. Bu bağlamda gerek iri taneli şiddetli, gürültülü yağmur anlamındaki *dabdıgır* sözcüğünün ve *dabdıgıra*:- fiilinin kökü şiddet ve hız vurgusuna sahip *dap* yansıma sesine götürülebilir. Söz konusu olan yansıma sesin üzerine eklenen +(d)IğlrA:- eki ile söz yapımına girerek *dabdıgıra*:- “1- yüksek sesle, hızlı ve ani bir biçimde konuşmak 2- yüksek ses çıkartmak, güm güm ses çıkartmak” (YRS: 108) fiili meydana gelmektedir.

labırğa:- (< *lap* “yansıma ses; güm, pat gibi çarpma sesi” + ırğa:-) “1. güçlü bir çarpma sesi çıkarmak 2. yavaş ve yüksek sesle konuşmak” (Pek II: 1460; YRS: 226).

ñalcıgıra:- “hızlı bir biçimde konuşmak (birini kınama ses tonuyla)” (YRS: 258); hızlı, çok ve belirsiz konuşmak (kötü diksiyona sahip insanlar hakkında) (STBT VII: 83). STBT’de *ñalk* “yumuşak bir şeyin tokatlanmasında ortaya çıkan ses” olarak tanımlanır (STBT VII: 83); Pekarskiy ise “cup, cubbadak; cup diye ses çıkarmak” olarak tanımlar (Pek II: 1708). Bununla beraber yansıma sestən türetilme diyebileceğimiz *ñalcıgır* “yumuşak bir şeyle alakalı olarak bir kap içindeki suya bırakıldığında çıkan ses taklidi” (STBT VII: 83) anlamındadır. Aynı kök diyebileceğimiz *ñalıgıra*:- “hızlı, seri bir biçimde konuşmak” (YRS: 259); *ñılıgıra*:- “hızlı ve zayıf bir sesle konuşmak” (YRS: 263); *ñallırğa*:- “hızlı bir biçimde konuşmak” (YRS: 258); *ñalcıgıra*:- “hızlı ve belli belirsiz bir şekilde konuşmak (bir insanı azarlama veya kınama bağlamında)” (YRS: 258). Yansıma sesin anlatmış olduğu ses suya düşen bir cismin çıkarmış olduğu ses biçimidir. Bunu Türkiye Türkçesinde *cup*, *cumburlop*, *lop* gibi yansıma sözcüklerle karşılamak mümkündür. Saha Türkçesindeki bu yansıma sözcüğün semantik değeri ile fillerin ortak anlamı olan “hızlı konuşmak” arasındaki kesişim noktası “belirsiz olanı ifade etmesi” olarak nitelendirilebilir. Hızlı konuşmanın “anlaşılamaz, belirsiz” ifadeler yumağına dönmesi ile *ñal(k)* yansıma sözcüğünün derin semantik yapısı bu bağlamda bağdaştırılabilir.

sabıgıra:- “hızlı ve belli belirsiz konuşmak” (Pek: II: 2010; YRS: 308). *Sap gım*- “yumuşak bir tonda ses çıkarmak. Dudağın veya yumuşak bir şeyin tokatlanmasında meydana gelen sese benzer bir ses çıkarmak” (STBT VIII: 248). Pekarskiy, *sap* yansıma sesini *sap gım*- üzerinden “sap” diye ses çıkarmak biçiminde tanımlar (Pek II: 2087).

xa:birğa:- “boğuk ve hırıltılı bir biçimde konuşmak; bağırarak, çağırarak” anlamında yansıma fiildir (YRS: 463). *Xa:p* + *IrGA*:- fiil söz yapımı öngörülerek *xa:p*

biçiminde yansıma ses çıkarımımız söz konusu olabilir. Hırıltılı bir biçimde konuşmayı tasvir etmesi ve de bağırarak anlamına gelmesi bakımından *xa:p* yansıma sesinin güçlü, şiddetli, yoğun bir sesi sembolize düşünülebilir. Ses ile konuşma türü arasında ilişik kurularak güçlü, gürültülü bir sestən “bağırarak; kalın, güçlü bir sesle homurdanarak konuşmak” anlamı ortaya çıkmaktadır.

xabcıgra:- “hızlı, belli belirsiz bir tarzda konuşmak” (Pek III: 3214; *xabcıg(ı)ra:-* “ses çıkartmak”; YRS: 471; *xabcıgıra:-*). (*xap* “*xap xap xap* diye ses çıkartmak” örneğin keklığın ötmesi + *cıgıra:-* (STBT XIII: 161); Pekarskiy, *xabcı* “1. keklık 2. bıldırıcın” + *gıra:-* biçimin izah ettiği *xabcıgıra:-* fiilini “ses yaymak; keklığın çıkardığı sese benzer bir ses çıkartmak” biçiminde tanımlar (Pek III: 3214).

Bununla birlikte fiilin kökü tespit edilemeyen fakat işitsel bağlamda konuşma temalı yansıma fiilleri arasında *bılcıgıra:-* fiiline yer verebiliriz: *bılcıgıra:-* “sık tekrarlılık biçiminde; mırıldanmak veya hızla belirsiz bir şekilde konuşmak” (YRS: 93), (STBT II: 706).

sipsiy- “fısıldamak” anlamında kullanılan yansıma fiildir (YRS: 325). Pekarskiy, fiil ile ilgili olarak *sip* “fısıltı” yansıma sesi vermektedir. *Sip + Tıy-* biçiminde yansıma ses fiil söz yapısına girmektedir. Bununla beraber *sıbis* “fısıltı” ve Buryatça *şıpşı-* “fısıldamak”; Moğolca *sıbis-* “fısıldamak” sözcüklerini de aktarmaktadır. (Pek II: 2235; *sipsi:-*).

2.2. Görsel Yansımali Konuşma Fiilleri

Görsel yansımalar, işitsel yansımalarda olduğu gibi duyu tecrübesinin sonucunda sınıflandırılan yansıma türleridir. Bu tarz yansımalarda konuşma eyleminin ağız ve dudak hareketleri temelinde görsel bir dayanağı söz konusudur. Konuşmanın işitsel değil görsel boyutu vurgulanmaktadır. Saha Türkçesindeki tespit edilmiş örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

babıgıra:- fiili “1. hızla ba ba ba sesi çıkartmak; a. soğuktan çenenin zangır zangır titremesi b. mec, karışık, düzensiz bir biçimde konuşmak” anlamında kullanılmaktadır (Pek I: 323; *babıgıra:-*, *babıgıra:-*; YRS: 57; *babıgıra:-*). Fiilin ilk anlamı bakımından tekrarlı ses sembolizmi özelliği göstermektedir. *Ba ba ba* tekrarı belli bir süre devam eden bir gürültüyü sembolize etmektedir. *Babıgıra:-* fiilinin karışık, düzensiz konuşma anlamı “çenenin titremesi” üzerinden gelişmektedir. Bu bağlamdan hareketle fiil bir ses sembolizmi üzerinden gelişmektedir. Bir anlamda insan algısının bir ürünü diyebileceğimiz bir yaklaşım söz konusudur. Temel anlam “ba ba ba” tarzında bir ses ölçüğü sunsa da çenenin titremesiyle ilintili olup konuşma tarzı çene hareketinden yani görsel bir boyuttan anlam kazanmaktadır.

ńımıgra:- ~ **ńı:mırȳa:-** ~ **ńımıgırä:-** fiilleri dudakları açmadan hızlı konuşmak anlamına gelmektedir. Bu fiil grubu ortak bir yansıma sese sahiptir. Kaynaklarda *ńım* yansıma sesi tespit edilebilmektedir. Pekarskiy, *ńım* ile ilgili olarak ses çıkarmadan, gürültü yapmadan bir şey yapmak; (bir şeyi) sıkmak, sıkıştırmak biçiminde tanımını yapar. Tanımdaki vurgu ise eylemin gürültü çıkarmadan, ses yapmadan gerçekleşmiş olmasıdır ki *ńım gma tūs-* “gürültü çıkarmadan birden düşmek” örneğini verir (Pek II: 1723). Yansıma sesin *ńı:m, ńım, ńam* gibi değişkeleri mevcuttur. Bu bağlamda *ńıVm* ses grubunun yansıma sınıflandırmaları içerisinde ses teması grubuna dâhil yansımalarıdır.

Bu ses grubunun yardımcı fiillerle kullanımı ile deyimleşmiş kullanımları da söz konusudur: *ńam bar-* “susmak, çeneni kapatmak” (YRFS 2002 II: 36). Söz konusu olan bu yansıma sesler +*KIrA* ve +*IrGA* ekleriyle fiil söz yapımına girerek *ńımıgra:-* “dudaklarını neredeyse hiç açmadan hızlı ve belirsiz bir biçimde konuşmak” (YRS: 263); *ńı:mırȳa:-* “zayıf, oldukça düşük bir ses tonuyla konuşmak” (YRS: 264); *ńımıgırä:-* “dudakları büzererek, sıkıştırarak hızlı konuşmak” (YRS: 260) fiilleri meydana gelmektedir. Yansıma sesin bir işin ses çıkarmadan, çok gürültü yapmadan gerçekleşmiş olması bağlamında betimleyici yansıma fiillerdeki söz konusu olan dudak hareketlerini izah eder niteliktedir. Yansıma fiillerdeki zayıf, düşük bir tonda, dudakları neredeyse açmadan, büzüştürerek, kapatırcasına yapılan konuşma niteliğinin gürültü yapmamaya, ses çıkarmamaya yönelik olduğu söylenebilir. Yansıma fiillerdeki hızlı ve belirsiz konuşma özellikleri ise bu semantik örüğünün içinde değerlendirilebilecek konuşma nitelikleridir.

ńılcugura:- ~ **ńılugura:-** konuşma temalı görsel yansımalar içerisinde yer alan fiil grubudur: *ńılcugura:-* “dudaklarını hafifçe çekerek hızlı ve yumuşak bir biçimde konuşmak” (YRS: 262). *ńılugura:-* “sessiz, hızlı ve düzensiz bir biçimde konuşmak” krş: *ńılcugura:-* (YRS: 262) *ńılugura:-* “nazikçe dudaklarını öne doğru bükerek konuşmak” < *ńılugur* “tatlı, hoş, nazik” (STBT VII: 170). Fiillerin geliştikleri yansıma ses ile ilgili tam bir tespiti gidilememekle birlikte STBT’de yer alan *ńalk* “yumuşak bir şeyin tokatlanmasında ortaya çıkan ses” ile (STBT VII: 83) *ńılk gm-* “hafif bir tokatta duyulan sesi gibi hafif, yumuşak bir tonda ses çıkarmak” (STBT VII: 106) bağlantıları bakımından dikkat çekicidir. Bununla beraber Kałuzyński, *ńuola* “narın”; *ńuolur* “tüy, yün” gibi sözcükleri aktardıktan sonra etimolojilerini Moğolca olarak izah etmektedir (1981: 49). Söz konusu bu grup için aktarılan söz varlığından hareketle **ńV(l)* biçimindeki kurulabilecek olan ses grubunun “yumuşak, nazik, narın” gibi kavram alanına sahip oldukları göz önüne alındığında bu sözcüklerin ortak bir kökten gelişimin olduğu tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda ise bu ses grubuna dâhil olacak yansıma sözcükler ses temaları sınıfında ele alınıp değerlendirilebilecek

yansımalarıdır.

Yansıma fiillerin kökeni konusunda nitelikli bir veri elde edilemeyen ve konuşma temalı olup görsel yansıma fiiller ise şu şekildedir: *callıgıra*:- “uzun süreli tekrarlılık biçiminde hızlı ve gürültülü bir biçimde konuşmak; çene çalmak (iri, geniş insanlar hakkında)” (Pek I: 780; YRS: 126; STBT III: 301). *Xamıgıra*:- Bu fiili “şapırdamak” anlamında yansıma fiildir. Ağzı şapırdatmak için gerekli olan dudak hareketleri bağlamında fiilin ikinci anlamı “dudakları oynatarak hızlı bir biçimde konuşmak” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (YRS: 478).

2.3. Bağlam Üzerinden Gelişen Yansımali Konuşma Fiilleri

Bu tip yansımalar anlamsal açıdan bağlam özelliği göstermektedir. Görsel, işitsel yansımalarından farklı olarak yansıma sesin şiddetinin bir duygu ifadesi ile bağlantılı olmasıdır. Yansımalar içerisinde diğer iki tür duygu ile tecrübe edilebilirken bu tarz yansımaların merkezinde algı söz konusu olmaktadır. Örneğin *dobdugura*:- fiili “hızlı ve monoton bir biçimde konuşmak” anlamında bir yansıma fiildir. Yansıma, işitsel yönü ile kendisini gösterirken buradaki bağlam konuşmanın sıkıcı olduğu yönündedir. (Pek I: 724; *dobugura*:-, *dobdgura*:-; YRS: 114; *dobdugura*:-). Diğer bir ifade ile belli bir ses çizgisinde gerçekleşen eylemin bağlama dayanarak bir konuşma tarzını anlatmasıdır. Bu yansıma seslerin bir diğer özellikleri ise ağırlıklı olarak yansıma fiilin ilk anlamından ziyade ikinci anlamlarıyla konuşma biçimi anlatmaları ve temel anlamdaki sesin bağlamı olarak mecaz veya yan anlam işlevinde konuşma tarzının ikinci, üçüncü anlamda kendini ortaya koymasındır. Saha Türkçesinde bu sınıf içinde değerlendirilebilecek yansımaları şu şekilde sıralayabiliriz:

çabıgıra:- fiili *çap* yansıma sesinden gelişen bir fiildir. *Çap* “kısa, güçlü, sert sesleri” karşılayan ses sembolizmi türünde bir yansımadır (STBT XIV: 110). *Çap* yansıma sesi *lap*, *sap*, *xap* gibi yansıma seslerde olduğu gibi güçlü, kuvvetli anlamlarını işaretleyen ses sembolizmi sınıfında ele alınıp değerlendirilebilecek bir yansıma sestir. *Çap* yansıma sesi +(I)KIrA eki ile söz yapımına girerek *çabıgıra*:- fiili meydana gelmektedir. Bu fiilin ilk anlamı “sık tekrarlılık biçiminde keskin sesler” çıkarmaktır. Yansıma sesin niteliğinden hareketle gelişen ilk anlamının yanı sıra mecazî olarak ikinci anlamı ise “hızlı ve emin tavırla konuşmak” biçimindedir (YRS: 506). Kısa, şiddeti yüksek sesteki hareketle keskin sesler çıkarmak anlamı gelişmekte olup bunun konuşma bağlamındaki göndermesi ise emin bir tavır, keskin ve net söylev olmaktadır.

çoburya:- fiili *çop* yansıma sesinden gelişmektedir. Pekarskiy’in hazırladığı olduğu sözlükte *çop* yansıma sesini “sıcak kömürün suya bırakıldığında çıkardığı ses” biçiminde tanımlamaktadır (Pek III: 3645). Bu anlamı ile bu ses ideofon sınıfında ele alınıp değerlendirilecek bir yansımadır. *Çop gm*- ise “bir şeyi birden suya

batırmak, daldırmak” anlamındadır (STBT XIV: 183). Yansıma sesin suya daldırılan sıcak bir nesnenin çıkardığı ses veya suya daldırılmak gibi bağlantıları göz önüne alındığında sesin meydana gelebilmesi için suyun önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Bu yansıma sese eklenen ve fiile düzensiz tekrarlılık anlamı katan +IrGA eki ile meydana gelen *çoburğa*:- “düzensiz tekrarlılık biçiminde “bir şeyi emmek bağlamında şapırtılı ses çıkarmak” anlamındadır. Bir şeyi emer gibi şapırtılı ses çıkararak yapılan bir konuşma biçiminin doğurmuş olduğu algı konuşmanın rahat bir çizgide gerçekleştiği yönündedir. Buradan hareketle çekinmeden yapılan bir konuşma veya konuşma tarzının gelişimi de söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda ise fiilin ikinci anlamının ise mecazî olarak “çekinmeden, cesurca konuşmak” biçiminde karşımıza çıkması izah edilebilir (Pek III: 3628; YRS: 510).

dobdugura:- fiili *dop* yansıma sesi +dIgrA:- eki ile söz yapımına girerek meydana gelmiş biçiminde ve “hızlı ve monoton bir biçimde konuşmak” (sıkıcı konuşma bağlamında) anlamında betimleyici yansıma fiildir. (Pek I: 724; *dobugura*:-, *dobdugura*:-; YRS: 114; *dobdugura*:-). Fiildeki *dop* yansıma sesi yüksek bir tondaki sesi karşılamaktadır (STBT III: 134).

kulcugura:- fiili sıvıların akış hızı ile alakalı olarak lıkırdamak anlamındadır. Bu anlamdan hareketle söz konusu fiilin ikinci anlamı mecazî anlamda “oldukça hızlı ve belirsiz konuşmak” anlamında karşımıza çıkmaktadır (YRS: 186). Fiilin ilk anlamındaki sıvının akış hızındaki çıkarmış olduğu ses, mecazî anlamdaki belirsiz şekilde hızla konuşmak anlamının temelini teşkil ettiği düşünülebilir.

läbigä:- ~ **läbigirä**:- fiilleri *läp* yansıma sesi üzerinden gelişim gösteren yansıma fiillerdir. *läp* yansıma sesi “hafif bir şaplak sesi, düz bir nesneden çıkarılan düşük tonda tık tık, şap şap sesi” anlamında ses ilişkisi kurulmuş bir yansıma türüdür (STBT VI: 166). İdeofon yansıma ses özelliği gösteren *läb* sesinin üzerine +IrGA söz yapım eki ile düzensiz tekrarlılık biçiminde “çarpma sesi çıkarmak” anlamındadır. Yansıma sesin düşük bir tonda meydana gelen sesi karşılaşması bağlamında “sıkıcı bir biçimde konuşmak” biçiminde fiilin ikinci anlamı olarak karşımıza çıkmaktadır (YRS: 231). Kökünde aynı yansıma sese sahip olan *läbigirä*:- fiili için de aynı durum söz konusudur: “1. çarpma sesi çıkarmak 2. sıkıcı bir biçimde, dan dun konuşmak” (YRS: 231).

sıbrıya:- fiilinin ilk anlamı “ıslık sesi çıkartmak ikinci anlamı ise “mec, kısık sesle konuşmaktır (YRS: 364). İşitsel yansımalar grubunda yer alan sip+siy- “fısıldamak” fiili ile sı:b (< sı:p) + ırğa:- “kısık sesle konuşmak” köken bakımından ortak oldukları düşünülebilir; fakat bu fiildeki “kısık sesle yapılan konuşmanın” “fısıldamak” eyleminden farkı ve de anlamsal bağlamı konuşmayı yumuşak bir tonda yapmak,

konuşmaya incelik ve zarafet katmak amaçlı olmasıdır.

xabcıgıra:- ~ cabcıgıra:- Saha Türkçesinde *xabcı* "beyaz keklik" anlamındadır (STBT VIII: 160). Bu sözcüğün kökenin de ise *xap* yansıma sesin varlığı söz konusudur. Kekliğin ötüşü *xap xap xap* şeklinde yansıma sözle tanımlanmaktadır (STBT XIII: 161). Bu anlamda da ses tekrarlı ses sembolizmi özelliği göstermektedir. Pekarskiy fiilin gelişimini *xabcı* + *KırA* şeklinde izah eder (Pek III: 3214). Bunun yanı sıra fiilin kökü *xap* yansıma sesi alınarak üzerine +(c)IğIrA:- ekini ile fiil söz yapımına girdiği düşünülebilir. +(I)ğIrA:-, ekiyle kurulmuş betimleyici yansıma fiiller eylemin hızlı, eşit tekrarlılık halinde bir süreklilik bildiren bir dizi halinde meydana geldiğini bildirir. +cIğIrA:-, +dIğIrA:-, +lıgıra:-; bu grup uzun süreli, hızlı veya kesik kesik devam eden konuşmaların veya diğer seslerin ifade edildiği yansıma fiiller yapar (Haritonov 1960: 132). Bu bağlamda *xabcıgıra:-* tekrarlılık, süreklilik bildiren biçimde "çene çalmak; dır dır konuşmak" (Pek III: 3214; *xabcıg(ı)ra:-*; YRS: 471; *xabcıgıra:-*) anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber oluşumları bakımından benzer olan *cabcıgıra:-* fiilinin varlığı da söz konusudur: *cabcıgıra:-* "hızlı konuşmak (dır dır etmek bağlamında)" (YRS: 124; STBT III: 277).

xabıgıra:- fiili *xabcıgıra:-* yansıma fiilinde olduğu gibi *xap* yansıma sestem gelişen bir fiildir: *xabıgıra:-* (< *xap* + *KırA*) "kıvrak, bir biçimde konuşmak" (Pek III: 3216; *xabıgıra:-*, *xabıgıra:-*; YRS: 471; *xabıgıra:-*). *Xap* hızı sembolize eden yansıma türüdür. Bu sembol üzerinden gelişen *xabıgıra:-* fiilinin kıvrak konuşma anlamı meydana gelmektedir.

xabırıya:- *xabcıgıra:-* yansıma fiilinde olduğu gibi aynı yansıma sestem gelişen *xabırıya:-* (< *xap* + *IrGA:-*) yansıma fiili "düzensiz tekrarlılık biçiminde ilk anlamıyla "çarpmak, çarpılmak" ikinci anlamıyla da "cır cır ötmek, sürekli konuşmak" olarak karşımıza çıkmaktadır (Pek III: 3218; YRS: 472).

xo:burıya:- fiilinin *xo:p* + *IrGA:-* biçimindeki söz yapımından hareketle fiilin yansıma sesinin *xo:p* olduğu öngörülebilir. *Xo:burıya:-* fiili "düzensiz tekrarlılık biçiminde; 1. karakteristik bir ses çıkartmak (kuşların kanat çırpışlarında çıkardığı ses) 2. mec, gırtlaktan konuşmak (sıkıcı ve didaktik bir biçimde)" anlamındadır (YRS: 499). *Xo:p* yansıma sesi ilk anlamı ile ses aktarımı veya ses taklidi bir yansıma türüdür. Gerek *xo:p* yansıma sesinin telaffuzundan gerekse de fiilin anlamlarından hareketle *xo:p* yansıma sesinin karakteristik ve boğuk bir ses olduğu anlaşılmaktadır. Yansıma sesinin karakteristik niteliği bağlamında fiilin "sıkıcı ve didaktik" bir konuşma anlamının gelişimi gözlenmektedir.

xoburıya:- (< *xo:p* "yansıma ses" + *IrGA:-*) "düzenli tekrarlılık biçiminde 1-şaklatmak 2- car car çene çalmak (Pek III: 3433; YRS: 492).

laxsıy- fiilindeki *lax* “şaplak; tokat; yüksek seste sarsıntılı, titreşimli ses çıkarmak” anlamındadır (STBT VI: 90). *Lax* yansıma ses ideofon sınıfında değerlendirilebilecek yansımalarından biridir. Söz konusu olan bu ideofon ses +*TIy* eki ile fiil söz yapımına girerek *laxsıy-* biçiminde “çene çalmak, laflamak; saçmalamak, saçma sapan konuşmak” anlamında konuşma temalı yansıma fiil meydana gelmektedir (Pek II: 1471; YRS: 227). Bu fiil kuruluşu bakımından İşitsel Yansımali Konuşma Fiilleri grubunda değerlendirilmiş olan *sipsiy-* fiili ile benzerlik göstermektedir.

3. Sonuç

Çağdaş Türk lehçelerinde hazırlanmış ve yansımaların ele alınıp değerlendirildiği çalışmalarda yansımaların meydana gelişleri başta görsel ve işitsel olmak üzere duyu tecrübesine dayandırılmaktadır. Bu bağlamda görsel, işitsel, duyu, ses ve görünüş yansımali gibi adlandırmalar kullanılmıştır. Bununla birlikte yansımaların pek çok alt başlık altında sınıflandırılması da söz konusu olmuştur. Bu sınıflandırmalar içerisinde konuşma alt başlık olarak ele alınıp değerlendirilmemektedir. Bu çalışmada ise yansımali konuşma fiilleri ayrı bir grup olarak ele alınarak incelenmiştir. Bu grup içerisindeki fiillerin oluşumunda diğer çalışmalarda da olduğu gibi işitsel ve görsel unsurlar belirleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra zihinsel bir sürecin neticesi olan ve bağlam üzerinden gelişerek anlamını bulan yansımali konuşma fiilleri ise oldukça dikkat çekici bir sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde yer alan yansıma fiillerde yansıma ses ile konuşma tarzı arasında anlamsal ilişkiler tespit edilmektedir. Örneğin düşük tondaki yansıma sesler sıkıcı konuşmaları; keskin veya kısa süreli yansıma sesler emin tavırlı, sert konuşmaları; şapırtılı sesler cesur tavırlı konuşmaları, belirsiz sesler ve sıvıların akış sesleri hızlı ve belirsiz konuşmaları karşıladığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra “hızlı konuşma” tarzının ise “anlaşılmayan konuşma”, bu anlamda da “sıkıcı konuşma” ile olan sıkı anlam ilişkisinin söz konusu olduğu tespit edilmektedir. Saha Türkçesindeki yansımali konuşma fiillerinin kökünde bulunan yansıma seslerin türleri tespit edilmiş ve bu yansımaların konuşma eylemine kattıkları anlamlar incelenmiştir. Bu bağlamda ise çalışmanın bütüncesinde ses temaları, ideofon, ses aktarımı, ses sembolizmi özelliği gösteren yansımalar tespit edilirken bir diğer yansıma türü olan ses jestleri tespit edilememiştir.

Çalışma içerisinde kullanılan verilerden hareketle *lap, dap, sap, xa:p, çap, xap, dop* gibi güçlü, şiddetli, hızlı anlamları karşılayan ve ses sembolizmi özelliği gösteren yansımalarından gelişen konuşma anlamları “homurdanarak konuşma, bağırarak konuşma, kalın bir ses tonuyla konuşma gibi anlamlarda konuşma temaları meydana geldiği tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra *ba ba ba* ve *xap xap xap* gibi tekrarlı ses sembolizmleri üzerinden ise uzun, sıkıcı, belirsiz konuşma anlamlarını

gelişmektedir. Yine konuşma temalı yansıma fiiller morfolojik olarak incelendiğinde *sipsiy-* ve *laxsıy-* fiillerinin dışında kalan yansımaların +IrgA- ve +IgrA- ekleri ile fiil söz yapımına girdikleri tespit edilmektedir. *Sipsiy-* ve *laxsıy-* fiilleri dikkat çekici görünmektedir. Saha Türkçesinde -Tiy eki genellikle sıfatlara eklenen bir ek olmakla beraber nispeten daha az sayıda yansımalarla birlikte kullanıldığı örnekler mevcuttur. Konuşma temalı yansıma fiiller içerisinde ancak bu iki örnek tespit edilmiştir. Bu iki örnek +Tiy ekinin en sık kullanılan biçimi olan +sIy- biçimi ile fiil söz yapımına girmişlerdir. +Tiy ekinin kullanım özelliği bağlamında bu ekin ideofon özelliği gösteren *lax* ve *sip* yansıma sözcüklerle kullanımı dikkat çekici görünmektedir.

Bax, lap, xa:p, läb, sı:p, xo:p, xop yansıma ses grubu +IrgA- eki ile fiil söz yapımına girmektedir. Saha Türkçesinde -IrgA eki, ismin temel niteliğini bildiren eylemler meydana getiren bir ektir. Bu ek vasıtası ile yansıma sözcükler taşınmış oldukları ses nitelikleri ile fiil söz yapımına girmektedirler.

Çalışmanın bütüncesinde yer alan *ba(p), dap, şal(k), sap, dap, çap* yansıma ses grubu +IgrA:- eki ile fiil söz yapımına girmektedir. Bu ekin +GI(r) biçimi Eski Türkçe +Kır, +Kı biçimi ile ilişkilendirilebilir. M. Erdal, +Kır biçiminin muhtemel olarak +Kı-biçime eklenen -r eklenerek meydana geldiğini ayrıca Proto-Türkçede bu ekin +KırA biçiminde olduğunu ve ekin sonundaki /A/ sesinin düştüğünü belirtmektedir (Erdal 1991: 467-468). T. Tekin Türkçede +Kır- ve +KırA- biçiminde iki gruba ayrılacak yansıma seslerden fiil yapan biçimin mevcut olduğunu belirtir. Tekin, ekin *kna-biçiminden geliştiğini ve *Kı- kökünün bunun bir dönüşümü olduğunu belirtirterek -KI ekine daha sonra proto Türk-Moğol döneminde -rA- ekinin eklendiğini düşünmektedir (2003: 149-156). Şçerbak ise -KırA ekinin Türkçeden Moğolcaya +Kı(r) biçiminde geçtiğini, fakat Türkçeden Moğolcaya geçen eklerin sonuna bir ünlünün eklendiğini böylelikle bu ekin -Kı(r) biçiminden +KırA- biçimini aldığını belirtir (1997: 118-119). +Kır ve +KırA biçimlerinin Eski Türkçedeki kullanımının yanı sıra (Erdal 1991: 466) Tunguz ve Moğol dillerindeki kullanımlarında da (Tekin 2003: 149-156) ses sembolizmi özelliği gösteren yansımalar dikkat çekicidir. Benzer bir biçimde Saha Türkçesinde de +IgrA- biçiminin yansıma ses grubu içerisinde ses sembolizmi özelliği gösteren yansımalar ile kullanıldığı tespit edilmektedir.

Bu ses gruplarının yanı sıra *çop, şım, şul (şuol)* yansıma grubu +IrgA- ve +IgrA:-; *bil, cab* yansıma ses grubu +IgrA:- ekinin değişken biçimi olan +cIgrA:-; *dop* yansıma sesi +IgrA:- ekinin değişken biçimi +dIgrA:-; *xap* yansıma ses +IrgA-, +IgrA- ve +cIgrA- eki ile fiil söz yapımına girmektedir.

Kısaltmalar

- PEK = PEKARSKİY, E. K. (1907-1930) Slovar' yakutskogo yazıka T. 1-3.
Mec = Mecaz anlam.
STBT = Saxa tılın bihaarılaax tılıta I-XV (2004) Novosibirskay: Saxa Öörspüübülükätin Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyi İnstitutu.
YRFS = Yakutsko-russkiy frazeologičeskiy slovar' I-II (2002) (Haz: A. G. NELUNOV) Novosibirsk: İnstitut Gumanitarnıx İssledovaniy.
YRS = Yakutsko russkiy slovar' (1972) (red. P.A. SLEPTSOV), Moskova.

Kaynaklar

- AŞMARİN, N. (1918) *Osnovi çuvaşskoy mimologii*, Kazan.
AŞMARİN, N. (1928) *O morfoloģičeskih kategoriyah podrajanij v çuvaşskom yazıke*, Kazan.
BANGUOĞLU, Tahsin (2004) *Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK yay.
BATUR, Zekerya-BEYRET, Tuğba NUR (2014) "Divânü Lûgatı't Türk'te Taklit Kelimler" *International Journal of Language Academy*, Vol: 2/1, Spring, 179-189.
BERGEN, Benjamin K. (2004) "The psychological reality of phonaesthemes", *Language* 80, 290-311.
DEVELİ, Hayati (2017) "Türkçede Yağmur Adları Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C: 57, S: 57 (2017), 81-106.
ERDAL, Marcel (1991) *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*, Vol. I-II, Wiesbaden.
EREN, Hasan (1951) "Onomatopée'lere Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, 1951, 55-58.
GABAİN, A. V. (2003) *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK Yayınları.
GAYİPOVA K. B. (1993) *Semantika turkmenskogo yazıka*, Aşgabat.
HARİTONOV, L. (1943) *Neizmenyaemye slova v yakutskom yazıke*, Yakutsk: Gosudarstvennoe izdatel'stvo yassr.
HARİTONOV, L. N. (1954) *Tipi glagolnoy osmoy v yakutskom yazıke*, Moskova.
HARİTONOV, L. N. (1960) *Formı glagolnogo vida v yakutskom yazıke*, Moskova.
İMER, K., A. KOCAMAN, A. Sumru ÖZSOY (2011) *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi.
İSYANGULOVA G. A. (2011) "Leksiko-semantiçeskaya klassifikatsiya zvukopodrajatel'nıh slov v sovremennom başkirskom yazıke", *Filologiya i İsskustvovedeniye, Vestnik Başkirskogo Universiteta*, T: 16, no: 3 (I)-2011, 1070-1072.
İSYANGULOVA, G. A. (2015) "İstoriya izuçeniyapodrajatel'nıh slov i li mesto v sistem çastey reçi", *Filologiya i İsskustvovedeniye, Vestnik Başkirskogo Universiteta*, 52-555.
JENDRASCHKEK, Gerd (2001) "Semantic and Structural Properties of Turkish Ideophones", *Turkic Languages* 5 (Ed: Lars JOHANSON) Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
KAŁUŻYŃSKİ, Stanislaw (1981) "Etimoloģičeskie issledovaniya po yakutskom v yazıke" *Rocznik Orientalistyczny*, Tom XLIV, Warszawa, 43-57.
KARAHAN, Akartürk (2006) "Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 20. sayı, 2006, Güz, 105-124.

- KOCA, Ergün (2012) "Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözcüklerin Leksiko-Semantik Analizi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1 (Yaz, 2012), 393-408.
- KORKİNA, E. İ, E. UBRYATOVA, L. N. HARİTONOV, N. E. PETROV (1982) *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıke*, Moskova.
- PEKARSKİY, E. K. (1907-1930) *Slovar yakutskogo yazıka* T.1-3.
- PORZIG, Walter (2003) *Dil Denen Mucize* (Çev: Vural ÜLKÜ), Ankara: TDK Yayınları.
- Saxa tılın bıhaarılaax tılcıta I-XV (2004) *Novosibirskay: Saxa Öörspüübülükätin Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İnstituta*.
- ŞÇERBAK A. M. (1997) *Ranıne tyurksko-mongoľskie yazıkovie svyazi (VIII-XIV vv.) Sankt-Peterburg*.
- ŞERAFETDİNOVA, Zemfira (2007) "Klassifikatsiya zvukopodrzhatelnıh slov v tatarskom yazıke" (<https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-zvukopodrazhatelnih-slov-v-tatarskom-yazyke/viewer>).
- TEKİN, Talat (2003) "On the Structure of Altaic Echoic verbs in -KırA" *Altayistik Makaleler 1*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- VARDAR, Berke (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Multilingual Yayıncılık.
- VORONİN, S. (2006) *Osnovı fonosemantiki*, Moskva.
- YAGAFAROVA, G. A. (2010) "Zvukoizobrazitel'nost' v teorii nominatsii", *Nauçnaya musľ kavkaza*, no:4-2010, 115-120.
- Yakutsko-russkiy frazeologičeskiy slovar' I-II* (2002) (Haz: A. G. NELUNOV) Novosibirsk: İnstitut Gumanitarnıx İssledovanniy.
- Yakutsko-russkiy slovar'* (1972) (red. P.A. SLEPTSOV), Moskova.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1995) *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, Ankara, TDK Yayınları.
- ZÜLFİKAR, Hamza (2011) "Ünlemler ve Ses Yansımali Kelimeler" *Türk Gramerinin Sorunları I-II* (Birleştirelimiş Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

İsmet Kılıç <https://orcid.org/0000-0002-7441-3073>

Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları B. Ankara/Turkey.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sıhhiye/ANKARA.

e-posta: ctilismetkd@gmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 15 Nisan 2021

Yayına kabul edildiği tarih: 4 Kasım 2021

E-yayın tarihi: 24 Ocak 2022

Çıktı sayfa sayısı: 17

Kaynak sayısı: 32